

До спеціалізованої вченої ради
Д 41.086.03 в Національному університеті
«Одеська юридична академія»

65009. Одеса, Фонтанська дорога, 23

В І Д Г У К

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора
Музики Анатолія Ананійовича
на дисертацію

Вірт Анастасії Олександрівни
««КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ,
ПОВ'ЯЗАНИМ З НЕЗАКОННИМ ВИКОРИСТАННЯМ
КОРИСНИХ КОПАЛИН»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Обґрунтування вибору теми дослідження. Поза всяким сумнівом, актуальність, а точніше – злободенність теми дисертації є очевидною, вона зумовлена принаймні такими факторами, як:

транснаціональний характер незаконного обігу корисних копалин;
систематичне нехтування посяганням на власність Українського народу;
практичні проблеми реалізації політики у сфері боротьби зі злочинністю на тлі тіньової економіки – юридичні складнощі в діяльності органів кримінальної юстиції щодо притягнення винуватих до кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані із незаконним використанням корисних копалин;

відсутність системних досліджень проблем гармонізації протидії незаконному поводженню з корисними копалинами у Кримінальному кодексі України;

розробка вітчизняними спеціалістами нового Кримінального кодексу України.

Є кримінально-правові проблеми, що можуть конкурувати з темою дисертації, але вимір такої конкуренції – швидше теоретичний, ніж зумовлений викликами реального життя. Така конкуренція аж ніяк не послаблює актуальності рецензованої праці. Навпаки, сьогодні злободенність теми дисертації, підтверджена останніми політичними рішеннями Уряду, навіть без порівняння з іншими науковими спрямуваннями дослідників, становить для Української держави неабияку цінність.

Незважаючи на значну кількість сучасних досліджень проблеми, дисертанту вдалося визначити «*terra incognita*» у цій тематиці – проблему кримінальної відповідальності за незаконне поводження з корисними копалинами. Отже, вибір здобувачем теми дослідження зумовлений її актуальністю та вагомим практичним значенням опанування кримінально-правових проблем, що пов'язані з розробкою теоретичних засад кримінальної відповідальності за окрему систему спеціальних норм.

Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукове дослідження складається із вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (290 найменувань) та додатків. Загальний об'єм роботи складає 210 сторінок, з них основного тексту – 170 сторінок. Логічно побудована структура дисертації дозволила авторці послідовно розглянути всі окреслені нею питання.

Методологічну основу дослідження становлять закони і категорії діалектики як універсальної філософської системи пізнання явищ. У дисертації були застосовані загально-філософські, загальнонаукові та конкретно-наукові методи. Загально-філософський метод діалектики застосовувався для з'ясування соціальної обумовленості протидії незаконному поводженню з корисними копалинами, у контексті трансформаційних змін, що відбуваються в суспільстві (підрозділи 1.1, 1.2). Використання герменевтичного методу сприяло тлумаченню та інтерпретації нормативно-правових актів, актів правозастосування і наукових праць

учених, що стало основою формулювання понятійного та категоріального апарату дослідження (підрозділи 1.1, 1.2), Догматичний (формально-юридичний) метод використовувався при аналізі юридичних конструкцій складів злочинів, передбачених ст.ст.240, 2401 КК України, а також при аналізі елементів і ознак складів цих злочинів та державної реакції на останні (підрозділи 2.1-2.3, 3.1-3.2). У дисертації використано компаративістський метод, що дозволив виявити окремі напрями зарубіжної практики законодавчої регламентації питань кримінальної відповідальності за екологічні злочини в кримінальному законодавстві держав різних правових родин (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2). Нормативна основа дослідження представлена Конституцією України, деклараціями, конвенціями ООН, матеріалами Конгресів ООН, рекомендаціями Комітету міністрів Ради Європи, міжнародно-правовими актами, ратифікованими Україною, законами України, указами Президента України, актами Кабінету Міністрів України, рішеннями Ради національної безпеки і оборони України, нормативно-правовими актами центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, актами законодавства деяких зарубіжних країн, історико-правничими документами (підрозділи 1.3, 2.2, 3.1). Авторкою опрацьовано значний масив літератури, що безпосередньо чи опосередковано торкається теми дисертації. Це свідчить про достатній рівень обізнаності дисертантки у питаннях, які нею досліджуються, та забезпечує відповідний рівень обґрунтованості зроблених ним висновків і пропозицій

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Рецензоване дослідження відповідає плану наукової роботи кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стан, тенденції та перспективи розвитку кримінального права у XXI столітті» на 2016–2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» (державний реєстраційний номер 0116Ш 01842) на 2016–2020 роки.

Дисертаційне дослідження виконане також відповідно до плану фундаментального наукового дослідження «Теорія кримінальної законотворчості: концептуальні основи» (державний реєстраційний номер 0115U002494), яке здійснювалося у 2015–2017 роках та плану фундаментального наукового дослідження «Євроінтеграційна кримінально-правова політика України» (державний реєстраційний номер: 0118U003677) на 2018–2020 роки.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що робота є першим вітчизняним науковим дослідженням проблем систематизації норм щодо протидії незаконному використанню корисних копалин у Кримінальному кодексі України. У дисертаційній роботі сформульовано й обґрунтовано нижченаведені наукові положення, які виносяться на захист.

Уперше:

1) визначені основні тенденції розвитку політики протидії незаконному користуванню корисними копалинами та видобутку бурштину як самостійної підсистеми, що реалізується у вигляді: мінімального втручання в сталий розвиток екосистем (пріоритет субституції, адитивності заходів впливу), розвитку відновного правосуддя (вирішення конфліктів між потерпілим та правопорушником і суспільством на особистому рівні), диверсифікації заходів кримінально-правового впливу на фізичних та юридичних осіб; використання покарання, зокрема, позбавлення волі, як останнього засобу державного впливу на екологічні кримінальні правопорушення;

2) зроблено висновок про необхідність уточнення об'єктивної сторони основних складів незаконного видобування корисних копалин та видобутку бурштину. Доведено, що незаконне користування корисними копалинами та бурштином повинно бути криміналізоване у вигляді видобування, перевезення, зберігання, оброблення, утилізації, знешкодження, видалення

або захоронення предмета злочину. В цілому така діяльність може бути охарактеризована як незаконне поводження з корисними копалинами;

3) запропоновано ухвалити нову редакцію норми про протидію незаконному поводженню з корисними копалинами, відокремивши в основний склад кримінального правопорушення склад незаконного поводження з корисними копалинами, в якому чітко визначити перелік дій у галузі незаконного використання корисних копалин загальнодержавного значення, зробивши кваліфікованим складом незаконне поводження з бурштином. Це відповідає усталеним засадам ефективного функціонування норм, спрямованих на протидію механізмам незаконного економічного використання природних багатств України;

4) запропоновано поширене застосування кримінально-правових заходів безпеки в сенсі механізмів регуляції відповідальності фізичних та юридичних осіб за кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним використанням корисних копалин;

удосконалено:

1) понятійний апарат кримінально-правової політики протидії екологічним злочинам у сенсі визначення об'єктивної сторони складів незаконного користування корисними копалинами та видобутку бурштину з урахуванням існуючої судової практики;

2) характеристику незаконного користування корисними копалинами як системи, що складається із загальної (ст. 240 КК України) та спеціальних норм (ст. 240¹ КК, ч. 2 ст. 244 КК України);

3) положення про недоцільність об'єднання порушення правил охорони та використання надр із незаконним видобуванням корисних копалин в одній кримінально-правовій нормі;

4) особистісні характеристики суб'єктів кримінальних правовідносин, що досліджуються, у сенсі визнання переважно групового скоєння цих видів злочинів та визначення підстав відповідальності останніх

Важливо наголосити, що дослідження проведено на стику вітчизняного кримінального права і гірничого права та екологічного права. Без такого підходу взагалі неможливо пізнати проблематику злочинів, що вивчаються. Доречними є і розроблені дисертанткою пропозиції до КК України.

Положення та висновки, сформульовані в дисертації, окрім теоретичного, мають також **практичне значення** – значна їх частина використовується: у науково-дослідницькій сфері, у правотворчості, правозастосуванні та навчальному процесі.

Основні теоретичні положення, висновки і практичні результати, отримані в процесі роботи над дисертацією, містяться в 6 наукових статтях, з яких: 4 – у виданнях, визнаних фаховими для юридичних наук, 2 – у зарубіжних наукових виданнях (Республіка Молдова та Словаччина); а також у тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях як в Україні так і за кордоном.

Результати дослідження належно апробовані.

Зміст автореферату дисертації відповідає її основним положенням та встановленим вимогам.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, звернемо увагу на окремі протиріччя, спірні положення, які, на наш погляд, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації.

1. А. О. Вірт пропонує визначити родовий об'єкт «екологічних злочинів» як «сукупність правовідносин власності на природні об'єкти в Україні, що складаються з приводу використання, розподілу, обміну та споживання благ по забезпеченню встановленого порядку охорони довкілля, робіт і послуг у контексті сталого розвитку та захисту екологічної безпеки» (с. 76 дис.).

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 240⁻¹ КК України, здобувачка визначає суспільні відносини, що забезпечують власність на бурштин та встановлений порядок раціонального і комплексного використання й охорони корисних копалин загальнодержавного значення – бурштину (с. 82 дис).

У цих двох визначеннях привертає увагу те, що об'єктом кримінально-правової охорони цих діянь є суспільні відносини (правовідносини) власності, що перетворює предмет досліджуваних кримінальних правопорушень на майно, яке на праві власності комусь належить.

Право власності якого суб'єкта (кого?) охороняють ці норми КК України та яку форму власності (приватну, державну, комунальну чи якусь іншу)?

Можна припустити, що здобувачка у цих визначеннях має на увазі закріплене у ч. 1 ст. 13 Конституції України право власності Українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони. Водночас у такому разі пропоновані нею визначення слід конкретизувати.

Крім того, якщо об'єктом є відносини власності, чому тоді авторка не пропонує віднести досліджувані делікти до групи кримінальних правопорушень проти власності (розділ VI КК України)?

2. Наступне питання. Предмет злочину є визначеним (корисні копалини загальнодержавного значення, бурштин у диспозиціях *sui generis*). Проте становить інтерес, яким чином вирішується проблема потерпілого від злочину? Як можуть бути визначені потерпілі від незаконного «поводження» з корисними копалинами, якщо ця норма буде віднесена до злочинів проти власності, чи екологічних злочинів? Стаття 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод розглядає потерпілих не тільки як осіб які безпосередньо постраждали від кримінального правопорушення, але й непрямих потерпілих, чий інтереси мають бути враховані. Одночасно ЄСПЛ

дуже обережно приймає до розгляду справи, у яких заявники формально не мають здатності на подання позову (екологічна організація, територіальна громада). Тобто проблемне питання визначення колективного потерпілого у кримінальному праві існує. Що з цього приводу думає дисертантка?

3. Авторка розуміє кримінально-правову протидію правопорушенням, пов'язаним із незаконним поводженням з корисними копалинами, як діяльність держави в особі уповноважених органів щодо встановлення меж і видів відповідальності, та реагування на фактично вчинені екологічні посягання шляхом визначення кримінально-правових норм, що забороняють таку поведінку й передбачають відповідні види й міру покарання, та інші заходи кримінально-правового характеру стосовно порушників таких заборон, а також фактичну діяльність правоохоронних органів, спрямовану на практичне застосування зазначених норм. Запитання: що таке «кримінально-правова протидія злочинам»? Чи розроблена ця проблема (хто її досліджував) у вітчизняній доктрині?

4. Під час характеристики об'єктивної сторони складів злочинів, що вивчалися, авторка не висловила свого ставлення до проблеми причинного зв'язку (на рівні загального вчення про склад злочину). Чи вважає дисертантка доцільним дати визначення поняття причинного зв'язку у новому КК України?

5. Щодо пропозицій про удосконалення законодавства. Неможливо оминути увагою один із головних елементів наукової новизни рецензованої дисертації – сформульований здобувачкою текст ч. 2 ст. 240 та ст. 240-1 КК України.

1) На с. 68 авторка стверджує: «Враховуючи послідовне формування законодавства про кримінальні проступки, можливо, було б доцільним встановити відповідальність за незаконну добичу корисних копалин

місцевого значення як кримінальний проступок, а відповідно, - незаконне добування корисних копалин загальнодержавного значення формулювати як норму кримінального права». Водночас останні тенденції законопроектних робіт свідчать про поєднання законодавства про кримінальні проступки та злочини у єдиному нормативному акті – як це і зроблено у чинному КК України. До речі, саме цю ідею відстоював науковий керівник дисертантки (див.: Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві: монографія за заг. ред. В. О. Тулякова. Одеса: Юридична література, 2012. 424 с.).

Отже, чи потрібно виокремлювати такий склад кримінального правопорушення, як незаконне поводження з місцевими корисними копалинами?

2) Фахівці стверджують, що «фактично відсутнім є єдиний міжнародний механізм захисту морського середовища при видобутку або іншій діяльності, яка може завдати значної шкоди середовищу» (Миронюк А. І. Міжнародно-правова регламентація охорони та захисту морського середовища: дис. ... канд.. юрид. наук за спеціальністю 12.00.11 Київ, 2020. С. 26).

Звідси і запитання:

Чи є сенс у декриміналізації спеціального складу незаконного видобування корисних копалин на континентальному шельфі за ч. 2. ст. 244 КК України? Можливо, навпаки, є необхідність подальшого розвитку питань кримінальної відповідальності за незаконну добичу корисних копалин на континентальному шельфі?

Загалом наші критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження, оскільки більшість із них належить до спірних і не торкаються основних, концептуальних положень дисертації, а частина їх – мають рекомендаційний характер.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тема дисертації надзвичайно актуальна, сформульовані авторкою висновки і рекомендації – достатньо аргументовані, характеризуються науковою новизною і мають не лише теоретичне, а й практичне значення.

Здобувачкою з'ясовані особливості, правова природа та характерні риси кримінально-правової протидії незаконному використанню корисних копалин загальнодержавного значення, визначені проблеми формування сукупності правових приписів, присвячених протидії незаконному поводженню з корисними копалинами (статті 240, 240¹ КК України), а також розроблені пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у зазначеній сфері суспільних відносин.

Дисертація Анастасії Олександрівни Вірт відповідає встановленим вимогам (зокрема, передбачених п. 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженому постановою КМУ від 24 липня 2013 р. № 567), а авторка дисертації заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент –

провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності
Державного науково-дослідного
інституту МВС України,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

А. А. МУЗИКА

Відділ кадрів
М. ДИВАН